

**GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE VE AB-15 ARASINDAKİ ENDÜSTRİ İÇİ
TİCARET ÜZERİNE ETKİSİ: İMALAT SANAYİ ÖRNEĞİ**

***THE EFFECTS OF CUSTOM UNION ON THE INTRA INDUSTRY TRADE BETWEEN
TURKEY AND THE EU-15: THE CASE OF MANUFACTURING INDUSTRY***

Prof. Dr. Feride ÖZTÜRK

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü,
feride.ozturk@beun.edu.tr Zonguldak/ Türkiye

Çağla Rahşan ALTUN

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve
İşletmecilik Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, caglarahsanaltun@gmail.com
Zonguldak/ Türkiye

ÖZET

Günümüz ekonomilerinde homojen olmayan farklılaştırılmış malların ticarete dahil olması ile dış ticaret kalıpları değişmiş, benzer faktör donanımlarına, teknolojiye ve gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasında bile ticaretin gerçekleşmesi geleneksel ticaret kalıplarını değiştirmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda ticarete görülen büyümenin çoğu, nispeten benzer ülkeler arasında (gelişmiş ülkeler) nispeten benzer mallarda (imalatta) meydana gelmiştir. Bu şekilde aynı endüstriye ait benzer malların ihracat ve ithalatı (iki yönlü ticaretine) endüstri içi ticaret (EİT) olarak adlandırılmaktadır.

Gümrük birliğinde temel amaç birlik üyeleri arasında dış ticareti artırmak ve sürdürülebilir bir dış ticarete sahip olmaktır. Türkiye Avrupa Birliği (AB) ile dış ticaretini artırmak amacıyla 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile gümrük birliğine tabi olmuştur. Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin AB-15 ülkeleri ile olan EİT'ine gümrük birliğinin etkisi olup olmadığını analiz etmektir. Çalışmada Türkiye ve AB-15 ülkeleri arasındaki imalat sanayi ürünlerinde EİT değerleri gümrük birliği öncesi dönem için (1980-1995) ve gümrük birliği sonrası dönem için (1996-2018) Standart Grubel-Llyod (G-L) endeksi ile hesaplanmıştır. G-L endeksi sonuçları gümrük birliği öncesi dönemde 0,72 olan EİT değerinin gümrük birliği sonrasında 0,84 değerine çıktığını göstermektedir. Dolayısıyla, Türkiye ve AB arasındaki gümrük birliğinin EİT'i arttırdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Endüstri içi Ticaret, Endüstriler arası Ticaret, Grubel- Llyod Endeksi, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği

ABSTRACT

In today's economies, international trade patterns have changed with the inclusion of non-homogeneous differentiated goods in trade, and the realization of trade has changed the traditional trade patterns even among countries with similar factor endowments, technology and development levels. Most of the growth observed in trade in the years after World War II occurred in relatively similar goods (in manufacturing) among relatively similar countries (developed countries). In this way, the exports and imports (bilateral trade) of similar goods belonging to the same industry is called intra industry trade (IIT).

The main purpose of the customs union is to increase foreign trade among the union members and to have a sustainable foreign trade. Turkey entered into a customs union with the European Union (EU) on 1 January 1996 in order to increase foreign trade with EU. The purpose of this study is to analyze the effect of customs union on IIT between Turkey and EU-15. In this study, the IIT values for the manufacturing sector between Turkey and the EU-15 for the period before the customs union (1980-1995) and for the period after the customs union (1996-2018) were calculated by the Standard Grubel-Lloyd (G-L) index. The G-L index indicated that the IIT value,

which was 0.72 before the customs union, increased to 0.84 after the customs union. Thus, ITT increased between Turkey and EU as a result of the customs union.

Keys: Intra Industry Trade, Inter Industry Trade, Grubel- Llyod Index, Customs Union, European Union

*Bu çalışma, “Gümrük Birliğinin Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticareti Üzerine Etkileri: İmalat Sanayi Örneği” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiş ve 6-8 Mart 2020 tarihlerinde Ankara’da gerçekleştirilen Ankara II. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1.GİRİŞ

Klasik dış ticaret teorilerinde, ülkeler talep kalıpları ve endüstriyel yapıları bakımından birbirlerine ne kadar az benzerse aralarındaki ticaretinde o kadar fazla olacağı yönünde görüş hâkimdir. Yani uluslararası ticaretin tek sebebi ülkeler arası farklılıklar olarak görülmektedir. Bu görüşe göre uluslararası ticaret farklı endüstrilerde birbirinden farklı malların ihracat ve ithalatının söz konusu olduğu endüstriler arası ticaret (EAT) şeklindedir (Şimşek, 2008:6). II. Dünya Savaşı sonrasında ise uluslararası ticarete görülen büyümenin çoğu, nispeten benzer ülkeler arasında (gelişmiş ülkeler) nispeten benzer mallarda (imalatta) meydana gelmiştir. Bu şekilde aynı endüstriye ait benzer malların ihracat ve ithalatı (iki yönlü ticaretine) endüstri içi ticaret (EİT) olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla, homojen olmayan farklılaştırılmış malların ticarete dahil olması ile ticaret kalıpları değişmiş, benzer faktör donanımlarına, teknolojiye ve gelişmişlik düzeyine sahip ülkeler arasında bile ticaretin gerçekleşmesi geleneksel ticaret kalıplarının değişmesine yol açmıştır.

II. Dünya savaşı sonrasında çok sayıda küresel ve bölgesel ekonomik entegresyan faaliyetinin gerçekleştiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerin öncülüğünü gerçekleştirdiği entegrasyonlar gelişmekte olan ülkelerde de ilgi görmüştür. Ülkeler piyasalarını verimli kılmak, ölçek ekonomileri ile avantaj sağlamak verimliliği artırmak, ekonomik büyüme ve kalkınma hızını yükseltmek gibi amaçlarla ekonomik entegrasyon sürecine girmişlerdir (Özdemir ve Delice, 2012:302). Yapılan birçok ampirik çalışmada, ülkeler arasında ekonomik entegrasyonun varlığının EİT’i pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu çalışmalar arasında Balassa ve Bauwens (1987), Ekayanake (2001), Akkoyunlu, Kholodilin ve Siliverstovs (2006) ve Koçyiğit ve Şen (2007) yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı gümrük birliğinin Türkiye ve AB-15 ülkeleri arasındaki imalat sanayi EİT’ine etkisini incelemektir. Bu bağlamda çalışmada gümrük birliği öncesi 1980-1995 ve gümrük birliği sonrası 1996-2018 dönemlerinde imalat sanayinde Türkiye ile AB-15 ülkeleri arasında EİT G-L endeksi ile hesaplanarak Türkiye’nin gümrük birliğine katılımının AB-15 ülkeleri ve Türkiye arasındaki EİT’i etkileyip etkilemediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde EİT kavramı, çeşitleri ve belirleyicilerine değinilirken, üçüncü bölümünde EİT ile ilgili ampirik çalışmalar yer almaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise data, metodoloji ve çalışma bulgularına yer verilmiştir. Beşinci ve son bölüm sonuç ve değerlendirmeden oluşmaktadır.

2. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET

Ülkeler arasındaki ticaret akışları EAT şeklinde gerçekleştiği gibi EİT şeklinde de gerçekleşebilir. EAT, farklı sektörler için farklı ürünlerin değiş tokuşunu içeren “geleneksel” tek yönlü ticaret, EİT ise aynı endüstriye ait benzer ürünlerin iki yönlü (eş anlı ihracat ve ithalatı) değişimi olarak tanımlanmaktadır. Klasik dış ticaret, farklı göreceli faktör donanımlarına sahip olan ve genellikle farklı gelir ve ekonomik kalkınma düzeylerine sahip

ülkeler arasında geçerli iken, yeni dış ticaret kapsamında EİT, gelişmiş ülkeler arasında ve benzer faktör donanımlarına sahip ülkeler arasında gerçekleşmektedir (Vogiatzoglou, 2007:21).

EİT, gelişmiş ülkeler arasındaki ticarete daha yaygın olmakla beraber, son zamanlarda gelişmekte olan ülkeler arasındaki ticarete de görülmektedir (Menon, 1996: 114). EİT'nin endüstriler-arası uzmanlıktan daha yararlı olduğu düşünülmektedir. Tüketiciler için yararlı olan aynı endüstrinin ürün çeşitliliğini artırırken üreticilerin de ölçek ekonomilerinden faydalanmalarını ve karşılaştırmalı üstünlüklerini kullanmalarını sağlamaktadır (Ruffin, 1999:7).

EİT yatay ve dikey olmak üzere iki şekilde gerçekleşmektedir. Yatay endüstri içi ticaret, benzer niteliklere sahip mal çeşitlerinin ve tüketiciler için önemli olan tat veya renk gibi diğer özelliklerinin değişiminden oluşmaktadır (Wyrzykoeska vd.,2014:19-20). Yatay endüstri içi ticaret, geleneksel karşılaştırmalı üstünlük teorisi ile açıklanamamakta, genellikle monopolcü rekabet çerçevesinde analiz edilmektedir. Dikey endüstri içi ticaret ise, farklı nitelik ve fiyatlara sahip benzer nihai mal alışverişi (örneğin İtalya yüksek kaliteli kıyafet ihraç eder ve düşük kaliteli kıyafet ithal eder) veya aynı endüstride üretilen nihai ve ara mal değişimi olarak tanımlanmaktadır (Wyrzykoeska vd.,2014:21).

EİT' nin belirleyicileri ülkeye özgü ve endüstriye özgü olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ülkeye özgü belirleyiciler arasında; gelişmişlik düzeyi, piyasa büyüklükleri, ülkeler arasındaki uzaklık, ortak sınırların varlığı, ekonomik entegrasyon, ticaret dengesizlikleri, ticaret eğilim ve ticaret engellerinin azaltılması yer almaktadır. Tablo 1'de özetlendiği üzere gelişmişlik düzeyi, piyasa büyüklüğü, ortak sınırların varlığı, ekonomik entegrasyon, ticaret eğilim ve ticaret engellerinin azaltılması EİT' i pozitif yönde, ülkeler arasındaki uzaklık ve ticaret dengesizlikleri ise negatif yönde etkilemektedir.

EİT' nin endüstriye özgü belirleyicileri arasında; ürün farklılaştırması, piyasa yapısı, ölçek ekonomileri, teknoloji düzeyi ve yabancı yatırımlar yer almaktadır. Ürün farklılaştırması, teknoloji düzeyi, ölçek ekonomileri ve yabancı yatırımlar EİT'i pozitif yönde etkimekteyken, piyasa yapısının yönü belirsizdir.

Tablo 1. EİT' nin Belirleyicileri

EİT'nin Belirleyicileri		Etki
Ülkeye Özgü Belirleyiciler	Gelişmişlik Düzeyi	Pozitif
	Piyasa Büyüklükleri	Pozitif
	Ülkeler Arasındaki Uzaklık	Negatif
	Ortak Sınırların Varlığı	Pozitif
	Ekonomik Entegrasyon	Pozitif
	Ticaret Dengesizlikleri	Negatif
	Ticaret Eğilimi	Pozitif
	Ticaret Engellerinin Azaltılması	Pozitif
Endüstriye Özgü Belirleyiciler	Ürün Farklılaştırması	Pozitif
	Piyasa Yapısı	Belirsiz
	Ölçek Ekonomileri	Pozitif
	Teknoloji Düzeyi	Pozitif
	Yabancı Yatırımlar	Pozitif

3. ENDÜSTRİ İÇİ TİCARET İLE İLGİLİ AMPİRİK ÇALIŞMALAR

EİT literatüründe çok sayıda ampirik çalışma mevcuttur. Öncü çalışmalar Balassa (1966), Grubel ve Llyod (1975) tarafından ülke grupları üzerine yapılan çalışmalardır. EİT'nin ülkeye ve endüstriye özgü belirleyicilerine ilişkin ampirik çalışmalardan bazıları ise; Ballassa (1986), Balassa ve Bauwens (1987), Bergstrand (1990), Ekayanake (2001), Thorpe ve Zhang (2005) tarafından yapılan çalışmalardır. Yabancı ülke grupları için yapılmış EİT çalışmalarını içeren özet, Tablo 2'de yer almaktadır. Türkiye'yi içeren EİT üzerine yapılan çalışmalar ise Tablo 3'te özetlenmiştir. Bu çalışmalardan bazıları ise şu şekildedir; Shüller (1995), Duman (1996), Erk ve Tekgül (2000), Gönel (2001a), Gönel (2001b), Lohrmann (2002), Küçükahmetoğlu (2002), Kösekahyaoğlu (2002), Çepni ve Köse (2003) tarafından ele alınan çalışmalardır.

Tablo 2. Yabancı Ülke Grupları için Yapılmış EİT Çalışmaları

ÇALIŞMA	YIL	ÜLKE GRUPLARI	KULLANILAN YÖNTEM	ÇALIŞMA BULGULARI
Balassa (1966)	1958-1963	AET ülkeleri	Balassa Endeksi	91 endüstride EİT yoğunluğunu ölçtüğü çalışmada, bu yoğunluğun 1958 yılında 0.4-0.6 aralığında, 1963 yılında da 0.3-0.5 aralığında yer aldığı sonucuna ulaşmıştır. Balassa, her bir ülke için ayrı ayrı hesaplama yapmış ve AET ülkeleri arasındaki ticari serbestleşme sonucunda ortaya çıkan ticari uzmanlaşmanın EİT'i artırdığını sonucuna ulaşmıştır.
Grubel ve Llyod (1975)	1959, 1964, 1967	10 sanayileşmiş ülke	G-L Endeksi	Çalışma sonucuna göre, imalat sanayi sektöründe EİT'nin payı büyük öneme sahiptir. Analize göre 1967 yılında on ülkede analize dahil olan imalat sanayi ürün grubunda EİT'nin payı %70 olarak gerçekleşmiştir. EİT'nin önemli olduğu, her geçen gün artış gösterdiği ve az gelişmiş ülkelerde de artmakta olduğuna dair sonuçlar elde edilmiştir.
Balassa (1986)	1979	ABD ve 37 ticaret ortağı	Balassa Endeksi Aquino Endeksi	Ülkeye ve endüstriye özgü değişkenleri birlikte incelediği çalışmada, EİT ile ürün farklılaştırması, kâr oranları ve piyasa maliyetleri arasında pozitif bir ilişki olduğu; ölçek ekonomisi, doğrudan yabancı yatırımlar ve taşıma maliyetleri arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda kişi başına milli gelir, ülkeler arası milli gelir farklılıkları ve ülkeler arası coğrafi uzaklıkların EİT üzerinde negatif etki buna karşılık, dışa açıklığın ise pozitif etki yarattığı sonucuna ulaşılmıştır.
Helpman (1987)	1970-1981	14 sanayileşmiş ülke	G-L Endeksi	Çalışmada benzer faktör donatımlarına sahip ülkeler arasında EİT'nin artacağını tespit etmiştir.
Balassa ve Bauwens (1987)	1979	18 gelişmiş, 20 gelişmekte olan ülke	Balassa Endeksi Aquino Endeksi	Çalışmaya göre, EİT'nin ürün farklılaştırılması ile pozitif yönlü, ürün standardizasyonu ve doğrudan yabancı yatırımlar ile negatif yönlü ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Bergstrand, (1990)	1976	14 gelişmiş ülke	G-L Endeksi	Çalışmada EİT ile gayri safi milli hâsıla, kişi başına milli gelir, kişi başına milli gelir farklılıkları, sermaye/emek oranı ve coğrafi

				uzaklık değişkenleri arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışma sonucuna göre EİT ile gayri safi milli hâsıla ve kişi başına gelir arasında pozitif ilişki ve kişi başına milli gelir farklılıkları, sermaye/emek oranı ve coğrafi uzaklık değişkenleri ile negatif ilişki tespit edilmiştir.
Ekayanake (2001)	1996-1998	Meksika ve 56 ticari partneri	Düzeltilmiş G-L Endeksi Aquino Endeksi	EİT' nin ülkeye özgü belirleyicilerinin incelendiği çalışmada, ülke büyüklüğü, ortak dil kullanımı ortak sınırların varlığı ve bölgesel entegrasyonlarda yer alma ile EİT arasında pozitif; ülkeler arası gelir farklılıkları, büyüklük farklılığı, ülkeler arasında ticaret dengesizliği ve coğrafi uzaklık ile EİT arasında ise negatif ilişki tespit etmiştir.
Thorpe ve Zhang (2005)	1970-1996	Doğu Asya ülkeleri	Brülhart Endeksi	Analiz döneminde tüm EİT düzeylerinde bir artış gözlenmiş fakat en yüksek artış DEİT'te gerçekleşmiştir. Analiz sonucunda ülkenin gelişmişlik ve gelir düzeyi, piyasa büyüklüğü ve döviz kurunun devalüasyonu ile EİT arasındaki pozitif ilişkiye karşın coğrafi uzaklık ile negatif ilişki tespit edilmiştir. Ölçek ekonomilerinin ise EİT ve YEİT ile pozitif, DEİT ile negatif ilişkili olduğu görülmüştür.
Havrila ve Gunawardana (2006)	1970-1999	Avusturalya ve seçilmiş 11 ülke	G-L Endeksi	Çalışma sonucuna göre, EİT ile ekonomik gelişmişlik seviyesi arasında pozitif yönlü ilişki söz konusuysa, uzaklık ile negatif ilişki söz konusudur.

Tablo 3. Türkiye'yi İçeren EİT Çalışmaları

ÇALIŞMA	YIL	ÜLKE GRUPLARI	KULLANILAN YÖNTEM	ÇALIŞMA BULGULARI
Shüller (1995)	1973-1991	Avrupa Topluluğu OECD- Türkiye	G-L Endeksi	Çalışmadaki G-L endeksi EİT değerleri İspanya'da 1973 yılında % 33.9 iken, 1990 yılında % 54.9'a yükselmiştir. Türkiye'de ise 1973 yılında % 2.7'den 1991 yılında % 17.6'ya yükselmiştir. Türkiye'nin daha düşük bir EİT değerine sahip olmasının nedeni, yeterince sanayileşmemesi olarak görülmektedir. Ayrıca İspanya'nın EİT' i en yoğun olarak Avrupa Topluluğu (AT) ile gerçekleşirken, Türkiye'nin AT ve diğer gelişmekte olan ülkelerle arasındaki EİT düzeyinin aynı olduğu belirtilmiştir.
Duman (1996)	1990-1993	Türkiye-OECD Ülkeleri	G-L Endeksi	Çalışmada, Türkiye ve OECD ülkeleri arasında EİT' in düşük olduğu ve Türkiye'nin AB ile gümrük birliğine dahil olmasının EİT'i artırabileceği tespit edilmiştir.

Erk ve Tekgül (2000)	1993-1998	Türkiye-AB Ülkeleri	G-L Endeksi	Çalışmada AB'ne üye ülkelere ait EİT seviyesi % 7-%38 olarak bulunmuştur. Türkiye ile Yunanistan arasındaki EİT %38 oranında ve Portekiz arasındaki EİT ise %37 oranında gerçekleşirken, bu oran diğer AB ülkelerine göre daha yüksektir.
Gönel (2001a)	1992-1997	Türkiye-AB ve Orta Asya Türk Cum.	Aquino, G-L ve Düzeltilmiş G-L Endeksi	Türkiye ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri arasındaki EİT 1992 yılında % 3,3 iken 1997 yılında %6,3 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye ve AB arasındaki EİT 1992 yılında %24,9 iken 1997 yılında %27,2 olarak hesaplanmıştır. Türkiye' nin Orta Asya Türk Cumhuriyetiyle yapmış olduğu EİT oranı yükselmekle birlikte bu oran AB ve dünyayla gerçekleştirilen EİT' e göre daha düşük düzeydedir.
Gönel (2001b)	1990-1997	Türkiye	G-L Endeksi	Türkiye' nin tekstil sektörü için EİT' in payının artmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Lohrmann (2002)	1991-1995-1999-	Türkiye-AB Ülkeleri	G-L Endeksi	Çalışma sonucunda Türkiye ve AB arasındaki EİT düzeyi endüstri-içi ticaret düzeyi % 35 olarak hesaplanmıştır. Ancak dış ticaret yapımızın hala EAT şeklinde olduğu sonucuna varılmıştır.
Küçükahme toğlu (2002)	1989-1998	Türkiye-AB	G-L Endeksi	Türkiye'nin AB ile olan EİT oranları düşüktür ancak artma eğilimi göstermekle birlikte Gümrük Birliği sonrası EİT değerlerinde artma gözlemlenmiştir. Kişi başına düşen gelir düzeyi, ekonomik bütünleşme ve sanayi düzeyinin artmasıyla birlikte EİT' in de artacağı sonucuna ulaşılmıştır.
Köseyahya oğlu (2002)	1975-1990	Türkiye-AB (12 ülke)	G-L Endeksi	Çalışma bulgularına göre EİT endeks değeri 1975 yılında %21 gerçekleşirken, 1990 yılında ise %34 olarak gerçekleşmiş dolayısıyla EİT oranlarında artış gözlemlenmiştir. Ayrıca ticaretin serbestleşmesi EİT' i teşvik etmiştir.
Çepni ve Köse (2003)	1989-1999	Türkiye-Seçilmiş AB ve OECD Ülkeleri	G-L Endeksi	Türkiye' nin AB arasındaki EİT' in diğer ülkelere oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kişi başına düşen gelirin artması ve ticaret önündeki engellerin kalkması EİT için önemli bir faktörlerdir.
Erlat ve Erlat (2003)	1969-2003	Türkiye-AB-15	G-L ve Marjinal Endüstri İçi Ticaret Endeksi	Türkiye' nin 1980 öncesine oranla EİT' in arttığı fakat hala dış ticaret yapımızın EAT şeklinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İki endeks açısından da emek yoğun sektörlerin yüksek performans gösterdiği ve Ar-ge yoğun sektörlerin 1980 sonrasında yüksek G-L endeksine sahip olduğu, 1990 yılında ise MEİT' in yüksek endekse sahip olduğu gözlemlenmiştir.
Erlat ve Erlat (2004)	1990-2002	Türkiye-12 Ortadoğu Ülkesi	G-L Endeksi	Çalışma sonucuna göre, Türkiye'nin 12 Ortadoğu ülkesi ile olan EİT' nin oranının düşük düzeyde olduğu gözlemlenmiştir. En yüksek orana sahip

				İsrail ve Mısır'ın EİT payının ise %10 olarak gerçekleşmiştir.
Deviren (2004)	1993- 2003	Türkiye-AB	G-L Endeksi	Çalışma sonucuna göre; Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki dış ticaretin EAT şeklinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
İyibozkurt ve Başkol (2005)	1992- 2004	Türkiye- AB	G-L Endeksi	Çalışma bulgularına göre, 2001 yılı için otomotiv sektörü için EİT' in 0,6 oranında gerçekleştiği ve alt sektörler kapsamında otomotiv sektöründe EİT' in yoğun bir şekilde görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.
Şimşek (2005)	1992- 2003	Türkiye- OECD	G-L Endeksi	Türkiye' nin EİT' inde düşük kalitede DEİT tespit edilmiştir. Türkiye' nin EİT payının hem dünya hem de OECD ülkelerinde arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Yenilmez ve Kutlu (2005)	1981- 2001	Türkiye- AB	G-L Endeksi	Ticarete konu olan mal çeşidinin artmasında ve EİT düzeyinde Gümrük birliğinin etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Türkcan (2005)	1985- 2000	Türkiye OECD (Seçilmiş Ülkeler)	Panel Veri Yöntemi	EİT' in önemli bir kısmı ara mallarda gerçekleşmektedir. Temel belirleyiciler ortalama piyasa büyüklüğü, ülkeler arası uzaklık ve beşeri sermaye donanımı farklılığı olduğu belirtilmiştir.
Akkoyunlu, Kholodilin ve Siliverstovs (2006)	1970- 2005	Türkiye' nin 15 ticari ortağı	G-L Endeksi	1980 sonrası gerçekleşen dış ticaretin liberizasyonu ve gümrük birliği kapsamında ekonomik entegrasyonların EİT üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Deviren Karataş (2007)	ve	1995- 2005	Türkiye- Çin	G-L Endeksi Düzeltilmiş G-L Endeksi	Tüm ürünlere ilişkin EİT endeks sonucu 0,5 'in altında seyretmektedir dolayısıyla Türkiye ile Çin arasındaki dış ticarete EAT görülmektedir
Kaya ve Atış (2007)		1990- 2005	Türkiye- AB, Rusya, Ukrayna, Çin	G-L Endeksi MEİT Endeksi	Yapılan çalışma sonucunda EİT' in payı düşüktür. Bununla birlikte son yıllarda EİT' in bazı alt ürün gruplarında artış gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.
Koçyiğit ve Şen (2007)		1973- 2005	Türkiye- AB	G-L Endeksi (Statik ve Dinamik Ölçüm)	Gümrük birliğiyle birlikte düşük teknoloji ürünlerden ileri teknoloji içeren endüstrilere geçiş EİT' de büyüme sağlamıştır.
Aydın (2008)		1989- 2005	Türkiye AB- AB Dışı	G-L Endeksi	Türkiye'nin ticaret partnerleri tamamlayıcı ekonomi konumunda olmakla birlikte artan EİT ile Türkiye' nin uluslararası rekabet gücü ve kalkınma düzeyi artacaktır.
Şimşek (2008)		1992- 2003	Türkiye- OECD	G-L Endeks Panel Veri Yöntemi	EİT'yi piyasa büyüklüğü, ürün farklılaştırması, ölçek ekonomileri, açıklık, teknolojik farklılık, gelişmişlik seviyesi,

				gelişmişlik seviyesi farkı gibi faktörler belirlemektedir.
Özdamar ve Albeni (2009)	2000-2008	Türkiye-AB-27	G-L Endeksi	Türkiye'nin zor taklit edilebilen araştırma bazlı ürünlerde AB'ye benzemezken, sermaye yoğun ürünlerde ve kolay taklit edilebilen araştırma bazlı ürünlerde ise üretim kalitesi, çeşitliliği ve teknolojisi açısından AB ile benzer üretim yapısına sahip olduğu görülmüştür.
Başkol (2010)	1992-2009	Türkiye-Orta Asya Türk Cum.	G-L Endeksi	EİT' in artmasına rağmen dış ticaret hala EAT şeklinde gerçekleşmektedir.
Erün (2010)	1995-2009	Türkiye-AB	G-L Endeksi	Çalışmanın sonucunda, Türkiye ile hem AB-15 hem de AB-27 ülkeleri arasındaki gıda ve canlı hayvan dış ticaretinin dikey endüstri-içi ticaret şeklinde gerçekleştiği tespit edilmiştir.
Çeştepe (2012)	1999-2009	Türkiye-Ortadoğu Ülkeleri (Seçilmiş)	Balassa Endeksi G-L Endeksi	Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleriyle olan EİT'inin düşük olduğu işlenmiş mallarda ise EİT'in biraz daha yüksek ve birkaç mal grubu dışında Ortadoğu ülkeleri karşısında rekabet gücünün varlığı söz konusudur.
Tunç (2012)	2000-2010	Türkiye-OECD	G-L Endeksi	Türkiye'nin AB-15 ülkeleri ile EİT'inin ileri teknoloji içeren ürünlerden oluştuğu ve OECD ülkeleri ile olan EİT'inin büyüklüğü ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir.
Kalaycı (2013)	1995-2010	Türkiye-Rusya	Balassa Endeksi G-L Endeksi	İki ülke arasındaki ticaretin EAT şeklinde gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. İhraç edilen mallar iki arasında benzerlik göstermemektedir.
Eşiyok (2014)	2014	Türkiye-AB	G-L Endeksi	Türkiye yüksek teknoloji ürünlerde AB' göre düşük rekabet sağlarken, düşük teknoloji ürünlerde ise yüksek rekabet gücüne sahiptir. İki ülke arasındaki EİT'in ise düşük orta ve orta yüksek teknolojiye göre geliştiği sonucuna ulaşılmıştır.
Şentürk (2014)	1990-2013	Türkiye-Seçilmiş Ülkeler	G-L Endeksi	Çalışmanın sonucuna göre, Türkiye'nin seçilmiş ülkeler ile imalat sanayi EİT'inin 23 yıllık dönemde yükselen bir seyir izlediği belirlenmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'nin en yüksek EİT değerlerini tüm endüstrilerde İtalya, İspanya, Fransa ve Almanya ile gerçekleştirdiği; imalat sanayinde ise İtalya, İspanya, Fransa, Almanya, Polonya ve Romanya ile gerçekleştirdiği tespit edilmiştir.
Şahin (2015)	1992-2013	Türkiye-BRIC Ülkeleri	Balassa Endeksi	Çalışma sonucunda, Türkiye'nin BRIC ülkeleriyle olan ticaretinde emek yoğun sektörlerin yüksek rekabet gücüne sahip olduğu görülmüştür.

Köse ve Meral (2019)	1990- 2017	Türkiye- Amerika Birleşik Devletleri	G-L Endeksi	Çalışmada Türkiye ile Amerika arasındaki demir çelik endüstrisinde EİT ile döviz kuru arasında tek yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
-------------------------	---------------	---	-------------	---

4.

DATA, METODOLOJİ VE UYGULAMA

Bu çalışmanın amacı Türkiye'nin AB-15 ülkeleri ile olan EİT'inde gümrük birliğinin etkisini analiz etmektir. Bu analizde Türkiye ekonomisinde hâkim yapı sergileyen ve giderek güçlenen imalat sanayi sektörüne ait ihracat ve ithalat verileri ISIC Rev.3 ve 1. toplulaştırma düzeyinde Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK) internet sitesinden elde edilmiştir. Çalışmada EİT değerleri gümrük birliği öncesi dönem (1980-1995) ve gümrük birliği sonrası dönem için (1996-2018) ayrı ayrı hesaplanmıştır. Çalışmada Türkiye ve AB-15 ülkeleri arasındaki EİT, Standart G-L endeksi kullanılarak hesaplanmıştır. Grubel ve Llyod (1975) tarafından geliştirilen endeks şu şekildedir:

$$GLİ = 1 - |X - M| / (X+M) \quad (1)$$

Burada GLİ: EİT endeks değerini, X: ülkeler arasındaki ihracatı, M ise ülkeler arasındaki ithalatı göstermektedir. Endeks 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Endeks değerinin 0-0,50 değer alması halinde dış ticaretin EAT şeklinde gerçekleştiği, 0,50-1 arasında değer alması halinde ise dış ticaretin EİT şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir.

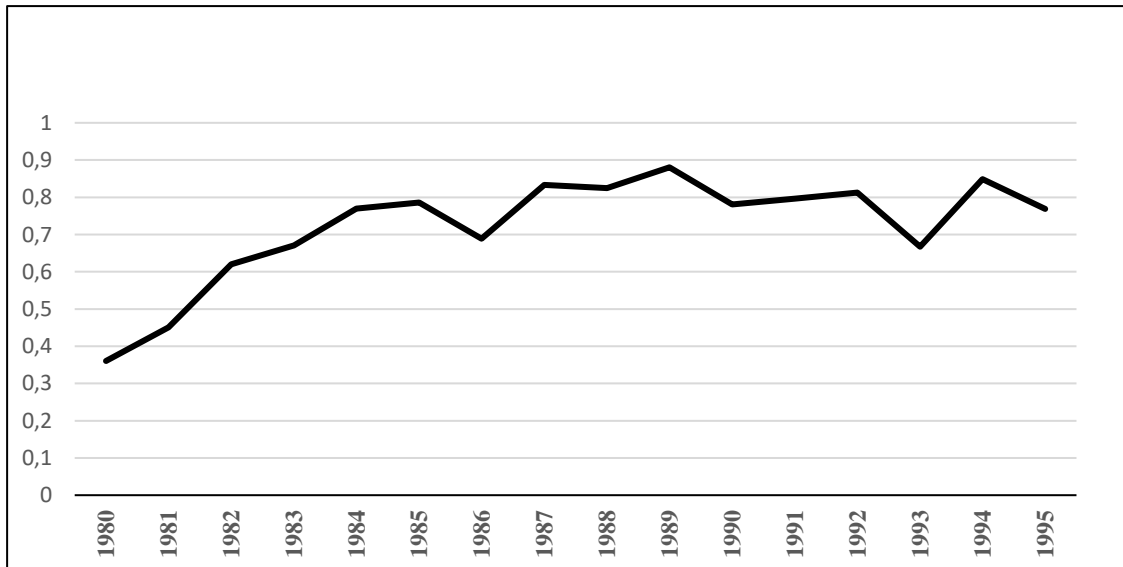
4.1. Gümrük Birliği Öncesi Türkiye ve AB-15 Ülkeleri Arasındaki İmalat Sanayi EİT' nin Değerlendirilmesi

Şekil 1 ve Tablo 4' de Türkiye'nin gümrük birliği öncesi AB-15 ülkeleriyle gerçekleşen 1980-1995 yılları arasındaki imalat sanayi ihracat ve ithalat rakamları ile EİT G-L endeksi değerleri yer almaktadır. Şekil 1 ve Tablo 4' e bakıldığında, Türkiye ve AB-15 ülkeleri arasındaki EİT, G-L endeks değeri 1980 yılında 0,36 ile en düşük değeri ve 1989 yılında ise 0,88 ile en yüksek değeri aldığı görülmektedir. 1980-1995 yılları arasında EİT G-L endeks değerinde artış ve azalışlar görülmekle beraber dönem ortalaması 0,72 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo4. Gümrük Birliği Öncesi Türkiye ve AB-15 İmalat Sanayi Dış Ticaret Rakamları ve G-L Endeks Değerleri

GÜMRÜK BİRLİĞİ ÖNCESİ TÜRKİYE VE AB-15 İMALAT SANAYİ EİT G-L ENDEKS DEĞERLERİ			
YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	EİT
1980	560.592.763	2.549.766.546	0,36
1981	804.765.818	2.766.760.403	0,45
1982	1.237.295.520	2.753.046.339	0,62
1983	1.495.522.017	2.962.360.326	0,67
1984	2.233.336.111	3.570.815.364	0,77
1985	2.702.028.949	4.172.697.312	0,79
1986	2.549.525.604	4.854.909.209	0,69
1987	4.244.296.142	5.944.658.330	0,83
1988	4.371.651.642	6.233.519.527	0,82
1989	4.729.354.717	6.013.159.417	0,88
1990	6.043.836.924	9.433.602.271	0,78
1991	6.179.286.089	9.344.225.431	0,80
1992	6.978.113.521	10.193.945.057	0,81
1993	6.506.797.242	12.982.557.161	0,67
1994	7.469.740.909	10.123.871.837	0,85
1995	9.772.415.621	15.646.327.779	0,77
\bar{x}			0,72

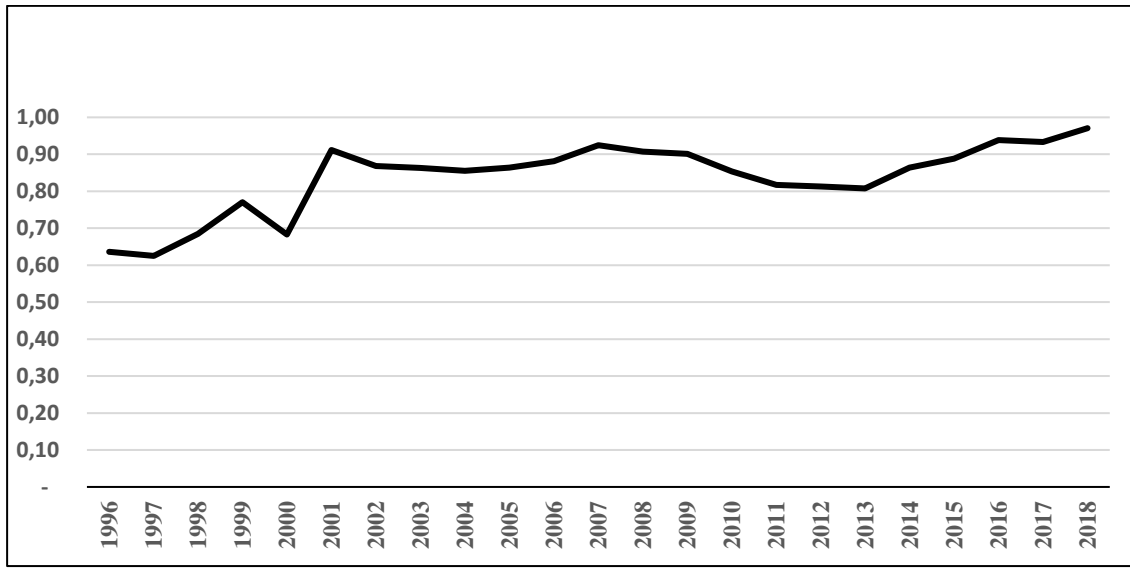
Şekil 1. Gümrük Birliği Öncesi Türkiye-AB-15 Ülkeleri İmalat Sanayi EİT Endeks Değerleri

4.2. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye ve AB-15 Ülkeleri Arasındaki İmalat Sanayi EİT'nin Değerlendirilmesi

Tablo 5 ve Şekil 2' de 1996-2018 gümrük birliği sonrası dönem için Türkiye ve AB-15 ülkeleri arasındaki imalat sanayi ihracat ve ithalat rakamları ile EİT G-L endeks değerleri yer almaktadır. Şekil 2 ve Tablo 5'te görüldüğü üzere gümrük birliğine giriş olan 1996 yılında 0,63 olarak gerçekleşen EİT endeks değeri 1999 yılına kadar yükselmekte iken, 2000 yılında 0,68'e gerilemiştir.

Şekil 2. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye ve AB-15 Ülkeleri İmalat Sanayi EİT G-L Endeks Değerleri

Tablo 5'te 1996-2000 dönemi ihracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında, EİT değerindeki bu gerilemenin kaynağında artan ithalatın ve büyüyen dış ticaret açığının etkisi olduğu söylenebilir. 2000 yılından sonra ise Türkiye ve AB-15 arasındaki EİT'te bir artış gözlenmektedir.

Tablo 5. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye ve AB-15 Ülkeleri İmalat Sanayi Dış Ticaret Rakamları ve G-L Endeks Değerleri

GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASI TÜRKİYE ve AB-15 İMALAT SANAYİ EİT G-L ENDEKS DEĞERLERİ			
YIL	İHRACAT	İTHALAT	EİT
1996	10.213.755.683	21.911.039.249	0,64
1997	10.843.712.791	23.845.806.138	0,63
1998	12.194.378.309	23.438.129.503	0,68
1999	13.101.841.772	20.891.690.793	0,77
2000	13.406.156.029	25.869.776.426	0,68

2001	14.990.299.338	17.880.612.791	0,91
2002	17.294.269.919	22.525.113.607	0,87
2003	23.090.834.126	30.399.365.541	0,86
2004	30.768.313.931	41.199.223.615	0,86
2005	33.539.212.811	44.119.654.907	0,86
2006	38.604.606.372	49.028.777.046	0,88
2007	47.568.035.020	55.332.767.789	0,92
2008	49.324.208.765	59.418.199.121	0,91
2009	37.272.629.154	45.423.884.858	0,90
2010	41.871.981.791	56.255.306.482	0,85
2011	49.546.100.555	71.703.152.528	0,82
2012	46.811.072.523	68.392.606.019	0,81
2013	49.200.436.443	72.680.719.180	0,81
2014	53.009.409.019	69.749.944.019	0,86
2015	49.941.751.992	62.473.925.411	0,89
2016	53.787.568.829	60.798.706.233	0,94
2017	57.045.50.062	65.174.471.190	0,93
2018	65.518.180.482	61.785.757.588	0,97
\bar{x}			0,84

Gümrük birliği sonrası dönemde EİT endeks değerinin 1998 yılında 0,68 ile en düşük değerini aldığı ve 2018 yılında ise 0,97 ile en yüksek değerini aldığı görülmekle beraber dönem ortalaması 0,84 olarak gerçekleşmiştir.

5.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada gümrük birliğinin Türkiye ve AB-15 ülkeleri arasındaki imalat sanayi EİT'ine etkisi analiz edilmiştir. Türkiye ve AB-15 ülkeleri arasında gerçekleşen EİT' nin etkisi gümrük birliği öncesi olan 1980-1995 dönemi ve gümrük birliği sonrası 1996-2018 dönemi için ayrı ayrı analiz edilmiştir. 1980-2018 dönemi ihracat ve ithalat verileri TÜİK' ten elde edilerek EİT değerleri standart G-L endeksi ile hesaplanmıştır. Standard G-L endeksine göre EİT değerinin 0,50' nin altında olması iki ülke arasındaki EİT'nin düşük olduğunu göstermektedir.

Gümrük birliği öncesi 1980-1995 dönemi için Türkiye ve AB-15 G-L endeksine göre ortalama EİT değeri 0,72 iken gümrük birliğine giriş sonrası dönem olan 1996-2018 döneminde 0,84 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla, Türkiye ve AB-15 arasındaki gümrük birliğinin EİT'i artırıcı yönde etkisi olduğu görülmektedir. EİT' nin ülkeye özgü belirleyicileri olan ekonomik entegrasyonun varlığı ve ticaret engellerinin azaltılması bu artırıcı etkinin sebebi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu çalışma, Küçükahmetoğlu (2002), Yenilmez ve Kutlu (2005) ve Koçyiğit ve Şen (2007)'in Türkiye'nin AB ile gümrük birliğinde olmasının EİT'i artırıcı etkisi olduğu yönündeki bulgularını da desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, Ş., K.A., Kholodilin, ve B., Siliverstovs, (2006), What Affects the Remittances of Turkish Workers: Turkish or German Output?, Discussion Papers of DIW Berlin, 622, DIW Berlin, German Institute for Economic Research.
- Aydın, A. (2008). Gümrük Birliği Sonrası Dönemde Türkiye'nin Marjinal Endüstri İçi Ticareti. *Mevzuat Dergisi*, 131 (11).
- Balassa, B., (1966), "Tariff Reductions And Trade in Manufactures Among The Industrial Countries", *American Economic Review*, S. 56, ss.466-473.
- Balassa, B. (1986). The Determinants of Intra-Industry Specialization in United States Trade. *Oxford Economic Papers*, 38(2), 220-233.
- Balassa, B. & Bauwens, L., 1987. Intra-Industry Specilisation in A Multicountry And Multi-Industry Framework. *The Economic Journal* , pp. 923-939.
- Bergstrand, J. H. (1990). The Heckscher-Ohlin-Samuelson Model, The Linder Hypothesis and the Determinants of Bilateral Intra-Industry Trade. *The Economic Journal*, 100(403), 1216-1229.
- Çepni E. ve Köse N., (2003), Intra-Industry Trade Patterns Of Turkey: A Panel Study, G.Ü.I.I.B.F. Dergisi , S. 3, ss.13-28.
- Çeştepe, H. (2012); "Türkiye'nin Seçilmiş Ortadoğu Ülkeleriyle Ticaretin Analizi", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Güz 2012, Cilt:8, Yıl:8, Sayı:2, s:23-43.
- Erlat, G. ve H. Erlat, (2003), Measuring Intra-Industry And Marginal Intra-Industry Trade: The Case For Turkey, *Emerging Markets Finance and Trade*, 39, ss.5-38.
- Ekaneyeke, E. M., "Determinants of Intra-Industry Trade: The Case of Mexico", *The International Trade Journal*, Vol: 15, No: 1, Spring 2001, ss. 89-112.
- Erün, G.(2010); " Türkiye ile AB, Gıda ve Canlı Hayvan Sektörü Dış Ticaretinde Endüstri-İçi Ticaret Analizi", *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Cilt:22, s.71-78.
- Erk, N. ve Tekgül, Y., (2001), Ekonomik Entegrasyon ve Endüstri-içi Ticaret: Türkiye-AB Ülkeleri arasındaki Endüstri-içi Ticaretin Ölçülmesi ve Ticaret Tipinin Belirlenmesi, METU International Conference on Economics V, Ankara.
- Deviren, N. V., (2004), Türkiye ile Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Sınai Ürünleri Endüstri-içi Ticareti, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Eylül, ss. 107-127.
- Duman M., (1996) "1990'larda OECD ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaretinde endüstri-içi ticaretin payı", *Dış Ticaret Dergisi*, Sayı:3.
- Gönel, D. F., (2001a), How important is intra-industry trade between Turkey and its trading partners? A comparison between the European Union and Central Asia Turkic Republics, *Russian and East European Finance and Trade*, 37, ss.61-76.
- Gönel, D. F., (2001b), *Tekstil Sektöründe Endüstri-içi Ticaret*, *Dış Ticaret Dergisi*, S. 21, ss.15-31.
- Grubel, Herbert G. and Peter J. LLOYD, *Intra-Industry Trade: The Theory and Measurment Of International Trade In Differentiated Products*, New York, John Wiley Press, 1975.
- Helpman, E. (1987); *Imperfect Competition and International Trade:Evidence from fourteen Industrial Countries. Journal of Japanese and International Economies*.
- İyibozkurt E. ve Başkol O (2005), "Sanayi-içi Ticaret (Endüstri-içi ticaret) ve Otomotiv Sektörü", IX.Otomotiv ve Yan Sanayi Sempozyumu,ss.41-49.
- Karluk, S., 2009. *Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika*. 9. Baskı ed. İstanbul: Beta Basım.
- Kawecka-Wyrzykowska, E., Ambroziak, L., Molendowski, E. & Polan, W., 2017. *Intra-Industry Trade of The New EU Members States Theory and Empricial Evidence*. Poland: Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.
- Koçyiğit A. ve Şen A., (2007), The Extend of Intra Industry Trade Between Turkey and the European Union: The Impact of Customs Unions, *Journal of Economic and Social Research*, V. 9(2).

- Köseyağyaoğlu, L., (2002), Does Trade Liberalization Matter?: An Analysis Of Intra-Industry Trade For Turkey and EU, *Marmara Journal of European Studies*, 10, ss.113–135.
- Kutlu, E. ve Yenilmez F., (2005), Türkiye ile AB Ülkeleri Arasındaki Endüstri İçi Ticaretin Önemi, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, Nisan, C. 20, S. 229, ss. 45-64.
- Küçükahmetoğlu, O., (2002), Endüstri-içi Ticaret ve Türkiye, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Ocak, Yıl: 17, S. 190, ss.34-50.
- Leitao, N. C. & Shahbaz, M., 2012. Liberalization and United States' Intra-Industry Trade. *International Journal of Economics and Financial Issues*, pp. 505-512.
- Lortscher, R. ve Wolter, F. (1980). Determinants of Intra-Industry Trade:Among Countries and across Industries. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 116, 280-293.
- Lohrman AM., (2002) “A Dynamic analysis of Turkey’s Trade with the European Union in the 1990s”, *Russian and East European Finance and Trade*, Vol:38,No:2,pp.44-58.
- Menon, J. ve Dixon, P. B. (1996). How Important Is Intra-Industry Trade In Trade Growth?. *Open Economies Review*, 7(2), 161-175.
- Özdamar, G. (2014). İmalat Sanayisinde Türkiye'nin AB İle Ticaretinin Yapısı ve Rekabet Gücü: Teknoloji Düzeylerine Göre Bir İnceleme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41,11-30.
- Ruffin, Roy J., "The Nature and Significance of Intra-Industry Trade," *Economic and Financial Policy Review*, Federal Reserve Bank of Dallas, Sayı: Q4, (1999), s.2-9.
- Schüler M.K. (1995), “The Path of Intra-Industry Trade Expansion:The Cases of Spain and Turkey”, *Metu Studies in Development*, Vol:22,No:1,pp.79-100.
- Şahin, D. (2015). Tekstil ve Hazır Giyim Sektöründe Endüstri-içi Ticaretin Analizi: Türkiye ve Çin Örneği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Şimşek, N., (2005), Türkiye'nin Yatay ve Dikey Endüstri-içi Dış Ticareti, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 20, S. 1, ss.43-62.
- Şimşek, N., (2008), Türkiye'nin Endüstri İçi Dış Ticaretinin Analizi, Beta Yayınları, İstanbul
- Thorpe, M. and Zhang, Z. (2005). Study of the Measurement and Determinants of Intra-Industry Trade in East Asia. *Asian Economic Journal*, 19(2), 231-247.
- Türkcan, K., (2005), Determinants Of Intra-Industry Trade in Final Goods And Intermediate Goods Between Turkey And Selected Oecd Countries, *Ekonometri ve İstatistik*, S. 1, ss.20–40.
- Vogiatzoglou, K., 2007. Intra and Extra-EU Intra-Industry Trade in Greece:Trends, Determinants, and Structural Adjustment. *Journal of Economic and Social Research* 9(1), , pp. 19-54.
- Yurttañıkırmaz, Ç. (2014). Türkiye'nin AB Pazarında Endüstri-içi Ticaret Açısından Avantajlı Olduğu Ürünlerin Belirlenmesi. *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 14(1), 1-22.